

egyik motívumának tükörfordítását is megtalálja a második tételben. A motívumok és szólamok identifikálása révén a kompozíció huzalozása és hálózatosága is feltárul. A harmadik, bukolikus jellegű tétel hat tetszőleges hangszeren és egy zongorán adandó elő. A kompozíció vége hasonló módon nyitott, az előadó számára rengeteg szabadságot, improvizációs lehetőséget kínál, aki így lényegében társszerzővé válva alakítja ki a zenemű akusztikus szövetét.

E sorok írójának Melis László a kedvence a Csoport alkotói közül, ezt talán az is magyarázza, hogy a legirodalmibb szerzőről van szó, aki az antik kultúrák iránt is elkötelezett. „A kultúra nem egyéb, mint hivatkozásrendszer. Ha valaki nem ismer egy kultúrát, akkor nem tudja, mi mért jó vagy rossz” – nyilatkozta Melis 2011-ben, majd rátért a görög hangsorok ethosának analízisére, és ennek biológiai és lélektani következményeire. Dargay elemzései közül a *Maldoror énekei* (1984) című műről írtat is örömmel emelem ki, melyet a Michael Nyman-féle „új egyszerűség” irányvonalához köt, nem véletlenül, hiszen már az első tétel egyetlen szűkített négyeshangzatból teremt feszültséget, mondhatni a „botrányból” drámát. A *Mulomedica Chironis* (*Chiron öszvérgyógyászata*) című kantáta különféle regiszterekből öszvéresített szöveggkonglomerátumon alapszik, szerepel benne például egy eredetileg ógörög nyelven írt, latinra fordított állatorvosi értekezés részlete, Marlow *Doktor Faustus* című drámájának egy költői sora, de Baudelaire, Petri György, Hölderlin ugyancsak bevonódik, ráadásul a nyelvek változatossága is fontos zenei hozzájárulás a hangzásvilág alakulásához. A nevezetes kentaur Akhilleusz „zenetanára” nevét viselő kompozíció hihetetlenül gazdag allúziókkal alakítja ki kapcsolódási vegyértékeit. Dargay kimutatja, hogy miért atipikusan egyedi ez a kompozíció a repetitív paradigmával szemben, hogy miként érvényesül benne egy következetesnek ható tizenkétfokú szerkesztési elv, hogy a kompozí-

ció miként képez hidat a hagyomány különféle szigetei, az intellektuális és a populáris, a szép és a visszataszítóan irritáló között.

A gazdag kottapéldaanyaggal alátámasztott, szellemes elemzések részletező ismertetésétől itt el kell tekintenünk, de az értelmezői érzékenység és lelemény fontosságára nem elég egyszer felhívni a figyelmet. Az elemző már a mű önazonosságának problémáival szembesülve is csak konkrét vagy potenciális variánsok sokaságára hagyatkozhat, és az allúziótechnika összetettsége sem könnyíti a dolgán, hiszen a népdaloktól a klasszikus utalásokig, a populáris kultúra a korszakban szokatlan beemelésétől a különféle modifikált kortárs motívumfelhasználásokig nagyon sok mindenre kell tekintettel lennie.

Dargay könyve nemcsak hiánypótló alkotás, hanem egy rendkívüli zeneszerzői érzékenység dokumentuma is, az érvényteremtő műelemzési stratégiák gazdag tárháza.

Kurimay Anita: Meleg Budapest 1873–1961. Fordította Béres-Deák Rita. Budapest, Park Könyvkiadó, 2022, 408 p.

Kurimay Anita monográfiája eredetileg angolul jelent meg 2020-ban a The University of Chicago Press kiadásában. A monográfia a magyar szexuálpolitika-történet és másságkutatás egyik alapművének számít. Budapest nagyvárosi jellegének kialakulásával párhuzamosan vált a meleg szubkultúra meghatározó tényezőjévé. Ez a bonyodalmas emancipációs folyamat, a homoszexualitás jogi szabályozásának a büntethetőség felszámolásáig tartó időszak a könyv fő tárgya, de a másság sokféle diskurzusban megképződő alakváltozatai ugyancsak a kutatás részét képezték, mint a szexualitás, a hatalom és a politika viszonyrendszere. Az egyik legizgalmasabb felismerés az, hogy az illiberális rezsimek nem automatikus ellenségei a meleg közösségnek, hanem a tűréshatárok a politikai manipuláció aktuális

szükségeihez igazodva formálódnak. A fogalmi tisztázás, az orvosi, jogi, bölcséleti-etikai diskurzus alakulástörténete ugyancsak alapvető fontosságú, hiszen a beszédmódoteremtés fogalmi apparátus nélkül elképzelhetetlen. Guthi Soma *Homoszexuális szerelem* című, 1908-ban publikált krimije jó kiindulópont a Budapest meleg szubkultúrájáról alkotott előítéletek feltérképezésének, noha Guthi meglehetősen empatikus szerző, kora haladó orvostudományi elképzeléseivel is tisztában van, Tuzár detektív például Krafft-Ebinget és Ulrichsot is idézi. A krimi nem az egyetlen műfaj, melyben a téma megjelenik: számos szatirikus cikk, bűnügyi beszámoló, szenzációhajhász írás, emancipációs törekvéseket megfogalmazó dokumentum kerül elő. A könyv időkerete Budapest egyesítésétől (1837) a férfi homoszexualitás büntethetőségét megszüntető, 1961-es törvény elfogadásáig terjed. Egy speciális városszociográfia is kibontakozik a szemünk előtt: a szerző ráadásul amellet is érvel, hogy a meleg meghatározó szerepet játszottak Budapest modern nagyvárossá alakulásában, hiszen a nem normatívnak ható szexualitás szabályozásának igénye „összekapcsolódott a magyar államépítéssel”, a modernizációval és a népességszabályozás korabeli európai paradigmáival. Az első fejezet a homoszexualitás helyzetét elemzi a modern büntető törvénykönyvek tükrében, illetve a meleg nyilvántartására kidolgozott listázás intézményének kialakítását követi nyomon. A Csemegi-kódexként ismert, 1878-ban megalkotott törvénykönyv java része 1961-ig hatályban maradt. Ez a törvénykönyv (pl. Franciaországgal, Hollandiával vagy Olaszországgal szemben) büntethetővé tette a felnőtt férfiak közti beleegyezésen alapuló szexuális kapcsolatot is. A nyilvántartásba vett homoszexuálisok adatainak elemzése különleges: a legtöbb nyilvántartásba vett személy gyári munkás, napszámos és háziszolga, majd a kereskedők és ügynökök következnek. A dekriminalizálásért

folyó harcok egyik bástyája a *Huszadik Század* című társadalomtudományi folyóirat volt.

A második fejezet Tábori Kornél és Székely Vladimir oknyomozó újságírók írásait elemzi a sztereotípiák, a szubkultúra-építés, a kódok, a manipulatív botrányretorika szempontjából. A *bűnös Budapest* című könyvsorozat számos esettanulmányt tartalmaz, ahogy a *Beteg szerelem* című munka is, mely Kragujevics Spázó bűnügyét állítja középpontba. A szép Kragujevics homoszexuális férfiakkal tartatta ki magát, majd lopás, fajtalanság és gyilkosság miatt ítélték el. A munka összemosza a homoszexualitás biológiai és büntetőjogi-etikai aspektusait, sajátosan képzei el e kapcsolatok életkori viszonyait, belső dinamikáját, ketős stigmatizációs gyakorlatot alakít ki, mely alapvető narratívává válik. A fiatal férfiakat rendszerint infantilizálták, hogy az idősebb csábítót demonizálhassák, a kapcsolatot rendre anyagi érdekűnek állították be. Ugyanakkor gyakran hangsúlyozták az empátiát is, amennyiben művészekről vagy a társadalmi elit tagjairól derült ki másságuk. Meglepő, hogy már a 20. század elején létrejön egy formális homoszexuális szövetség, hogy meleg klubok működnek, hogy jelentős nemzetközi információcsere zajlik. Ebben a fejezetben kapott helyet a korabeli homoszexuális prostitúció helyzetének elemzése is, mely nemegyszer zsarolási ügyek forrásává is vált. A leszbikus szerelem kevésbé látványos, de pl. Nagy Irma Sötét *bűnök* című könyve ezt a világot is bemutatja. Tábori Kornél és Székely Vladimir széles körben olvasott munkáinak másságnarratívája irodalmi szempontból is fontos, hiszen Krúdy Gyula vagy Szép Ernő is támaszkodik a szerzőpáros leírásaira.

A harmadik fejezet a Tanácsköztársaság idején kibomló másságdiskurzust mutatja be a Kísérleti Kriminológiai Osztály működésén keresztül. A pszichoanalízis kulcsszerepbe kerül. Kurimay Fekete Gyula esetének dokumentumait elemzi, akit szexuális szolgáltatás felajánlása közben egy álrúhá detektív bukta-

tott le. Ebben a beszédmódban a szexuális normától való elkanyarodás a múltbeli társadalmi traumák következményeként jelenik meg, a szexualitás elváltozását környezeti tényezők befolyásolják, ezért nem büntethető. Fekete számára tehát megfelelő kezelést írtak elő, hogy az új szocialista társadalom teljes jogú tagja lehessen. Kurimay megjegyzi, hogy a kommunista megközelítés hosszú távon szűkebb teret adott volna a szexuális másságnak, mint pl. a Horthy-korszak, mely ugyan tabusította a homoszexualitást, az mégis szubkulturális virágzásnak indult.

A következő rész témája Zichy Rafael gróf válópere, illetve Tormay Cécile és Pallavicini Eduardina botránya. Az első per lényege, hogy Zichy gróf megvádolta a feleségét, hogy „természetellenes” viszonyt folytat a jeles írónővel, a Magyar Katolikus Nőegyesületek Országos Elnökével. Tormay és Pallavicini 1918-ban együtt alapították a Magyar Asszonyok Nemzeti Szövetségét. A per egyik fő eleme volt a potenciális szexuális kapcsolat bizonyítása a két nő között: ezt a személyzet vallomásai alátámasztani látszottak (a gróf és személyzete a kukkolás, a mikrofonos lehallgatás eszközeivel is éltek). Tormay noha a konzervatív nőkép hirdetője volt, nem teljesítette be a maga által magasztalt nőideált: önálló és gyermektelen maradt, markáns közéleti szerepet vállalt, azaz kifejezetten „férfias” jelenségnek számított. A személyzet vallomásai alapján Tormay szinte agresszív lesbizkus hírében állt, akiről köztudottak voltak a vonzalmai, ráadásul a személyzet nőtagjaival is feltételezhető viszonyai voltak. A személyzet vallomásaiban részint elképesztő nyíltság, részint elképesztő tájékozatlanság és inkoherencia mutatkozik. 1924-ben Tormay perelte be a grófot és négy alkalmazottját hamis eskü és rágalmozás címén. A perbe maga Horthy is beleszólt. Az ő nyomására a bíróság a grófot másfél év börtönre ítélte, melyet végül tizennégy napi fogházbüntetésre módosítottak. Tormay és Pallavicini, a két kifinomult lelkű, közéleti célo-

kért együtt munkálkodó nő viszonya a sajtóban szexualitásmentes, mély érzésű, ártatlan barátsággá változott át. Zichy grófné és az író nő nevét hatalmi eszközökkel sikerült tisztára mosni. A per anyagának lényegi részét eltüntették a bírósági nyilvántartásokból. Ugyancsak a Horthy-korszakkal foglalkozik a következő fejezet is, melynek tanulsága, hogy a konzervatív kurzus ellenére a férfi homoszexuális szubkultúra virágzásnak indult és „melegbarát” intézmények is létrejöttek, a rendőrség pedig a privát szférában zajló viszonyokra nem figyelt oda különösebben. Az eugenetika felbukkanása kialakította azt a vélekedést, hogy a heteroszexualitás helyreállítható, a faszizmus térhódítása miatt 1941-től a másság üldözötté, tolerálhatatlanná vált, a Hadtörténeti Levéltár egyik dokumentuma pedig a budapesti homoszexuálisok jegyzékén szereplő férfiakat munkaszolgálatra kötelezi, ám ezt a honvédelmi minisztérium nem támogatta, mivel „a hadseregben az antiszemitizmus erősebb volt a homofóbiánál”. Homoszexuális hadtestet sem akartak létrehozni, mivel az a sereg megítélését veszélyeztette volna. Kurimay elemzi a Nyilaskeresztes Párt népesedéspolitikáját, majd az államszocialista Magyarország korszakára tér át. A szexualitás helyét vizsgálja meg az ötvenes évek ideológiájában, kitér a nemek egyenlőségének alkotmányos deklarálására, az abortusz legalizálására. A homoszexualitást a korábbi uralkodó osztály erkölcsi és testi degenerálódásának maradványaként kezelték, mely szemben áll az szocializmust építő osztályideállal, de még akár meg is ronthatja a szocialista erkölcsöket. A kémkedés és a másság összekapcsolása mind a nyugati, mind a szocialista társadalmi berendezkedésben működő stigmának számított. Az „új szocialista férfi” eszméjével összeegyeztethetetlen személyek bírósági pereibe is bepillantást nyerhetünk: a homoszexuális hajlam megváltoztathatónak tűnt, motiváló erőnek pedig a börtönbüntetés, a pénzbírság, a városból való kitiltás vagy egy-

egy bejegyzés az erkölcsi bizonyítványba szolgált. A felismerés, hogy ezek az eszközök kevésbé hatékonyak, egyre inkább előirányozta a dekriminalizálást, hiszen a homoszexualitás társadalmi szempontból veszélytelen, nem fertőző, a heteroszexuálisok pedig eleve averzióval viseltetnek iránta, tehát önmagát bélyegzi meg. Ugyanakkor felmerültek a gyógyíthatóság különféle aspektusai és lehetőségei is, de ezek a törekvések is kudarccal vagy áleredményekkel végződtek.

A homoszexuálisok ügynöki beszervezéséről is képet kapunk, a titkosszolgálat manipulatív hadműveleteit példázza egyebek közt a Fekete Holló és az Apostolok fedőnevű akció analitikusabb bemutatása. A könyv epilógusa a meleg múlt eltorzult emlékezetpolitikájára hívja fel a figyelmet, illetve a másságdiskurzus aktuális vonatkozásaira is kitér.

Csehy Zoltán